

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК [378.6:34] (477) – 048.78

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-371

Володимир Васильович Носік

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Кафедра земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто методологічні, науково-теоретичні, інституційні, правові, навчально-методичні основи реалізації гносеологічної функції аграрного, земельного, екологічного права як навчальних дисциплін у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти в Україні та деяких країнах ЄС. Наголошується на необхідності збереження й подальшого розвитку в системі вищої юридичної освіти аграрного, земельного, екологічного права як навчальних дисциплін і відповідно наукових доктрин та забезпечення їх викладання на основі міжгалузевого підходу до пізнання права, врахування зарубіжного досвіду та створення умов для практичної орієнтації освітнього процесу як складової в запровадженні нової парадигми підготовки фахівців за спеціальністю «Право». Доведено, що без якісної вищої юридичної освіти, вибудованої на інноваційних підходах до вивчення та пізнання сутності права неможливо забезпечити розробку новітніх прогресивних наукових теоретичних концепцій і орієнтованих на практику наукових доктрин, спрямованих на обґрунтування тих чи інших юридичних моделей реалізації конституційних прав і виконання обов'язків у сфері використання землі та інших природних ресурсів, продовольчої та екологічної безпеки, забезпечення громадянської злагоди на землі України. Запропоновано вдосконалити нормативне регулювання та запровадити в освітній процес юридичних вузів нові концептуальні підходи з організації викладання аграрного, земельного, екологічного права як навчальних дисциплін та проведення атестації здобувачів освітнього рівня «Бакалавр», «Магістр», а також освітньо-наукового рівня «Доктор філософії» шляхом доповнення Програми ЄДКІ за спеціальністю 081 «Право» ще одним розділом – «Екологічне, земельне та аграрне право України», що зумовить до необхідності внесення до освітніх програм усіх юридичних вузів України нормативних

курсів і спецкурсів з викладання таких навчальних дисциплін, як аграрне право, земельне право, екологічне право.

Ключові слова: *гносеологія права, ЄДКІ, стандарти освіти, аграрне, земельне, екологічне право, освітній процес, навчальна мотивація, міжгалузева освіта, юридична освіта.*

Volodymyr V. Nosik

*National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

*Department of Land and Agrarian Law of the
Educational and Scientific Institute of Law of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

PROBLEMS OF IMPLEMENTING THE COGNITIVE FUNCTION OF AGRARIAN, LAND AND ENVIRONMENTAL LAW IN THE HIGHER LEGAL EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. *The methodological, scientific-theoretical, institutional, legal, educational-methodical foundations of the implementation of the epistemological function of agrarian, land, environmental law as educational disciplines in the educational process of legal institutions of higher education in Ukraine and some EU countries are considered. It is emphasized the need to preserve and further develop in the system of higher legal education agrarian, land, and environmental law as educational disciplines and, accordingly, scientific doctrines and to ensure their teaching on the basis of an interdisciplinary approach to the knowledge of law, taking into account foreign experience and creating conditions for the practical orientation of the educational process as a component in the introduction of a new paradigm for the training of specialists in the specialty «Law». It has been proven that without a high-quality higher legal education, built on innovative approaches to the study and knowledge of the essence of law, it is impossible to ensure the development of the latest progressive scientific theoretical concepts and practice-oriented scientific doctrines aimed at substantiating certain legal models of the implementation of constitutional rights and the fulfillment of duties in the field of use of land and other natural resources, food and environmental security, ensuring civil harmony on the land of Ukraine. It is proposed to improve the normative regulation and to introduce new conceptual approaches in the educational process of law schools in the organization of teaching agrarian, land, and environmental law as educational disciplines and conducting attestation of applicants of the educational level «Bachelor», «Master», as well as the educational and scientific level «Doctor of Philosophy» by supplementing the EDKI Program in the specialty 081 «Law» with one more section – «Environmental, land and agrarian law of Ukraine», which will lead to the need to include in the educational programs of all law schools of Ukraine normative courses and special courses on teaching such educational disciplines as agrarian law, land law, environmental law.*

Key words: *epistemology of law, EDKI, standards of education, agrarian, land, environmental law, educational process, educational motivation, interdisciplinary education, legal education.*

ВСТУП

Актуальність проведення наукового пошуку за обраною темою детермінована сучасними викликами у сфері земельних, аграрних, екологічних відносин, які з'явилися після проведення суперечливих реформаційних перетворень у земельній, аграрній, екологічній сферах, а також постали перед Українським народом і державою після віроломного військового вторгнення російських військ на територію країни, бойових дій у Центральній, Північній, Східній, Південній частинах території держави, тимчасової окупації частини земель у межах території України, захоплення ворогом природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, блокуванням експорту агропродукції, а також викликів, пов'язаних з розробкою планів прискороного відновлення України після війни.

Потреба в науковому дослідженні пізнавальної функції права обумовлена також розпочатими і не завершеними до війни процесами реформування вищої юридичної освіти з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право», яка в Україні є найбільш пріоритетною серед інших гуманітарних спеціальностей. Адже в усі роки розбудови української державності юридична освіта була й залишається витребуваною в суспільстві, належить до пріоритетних галузей вищої освіти і такий стан у освітній сфері необхідно розцінювати як позитивне суспільне й державне явище в утвердженні України як самостійної, демократичної, соціальної, правової держави за Європейським вектором розвитку. Станом на 1 січня 2023 року в Україні освіту за спеціальністю 081 «Право» здобували більше 80 329 здобувачів або ж 7,46% від загальної кількості за всіма спеціальностями [1, с. 16]. У вступній кампанії 2023 року спеціальність 081 «Право» мала найвищий рейтинг серед усіх інших спеціальностей [2].

Водночас аналітичне вивчення сучасного якісного стану вищої юридичної освіти в Україні показує, що в умовах стрімких змін у соціально-економічних, державно-правових і політичних явищах, що відбуваються в українському суспільстві й державі з огляду на європейські виміри формування єдиного освітнього простору з урахуванням елементів Болонської декларації, національна вища юридична освіта перебуває в стані, який можна охарактеризувати як перехідний від однієї системи до іншої [3, с. 140]. Такий перехід відбувається в єдності й боротьбі двох протилежностей, одна з яких спрямована на збереження усталених традицій з надання студентам теоретичних знань високої якості, інша – на пошук і впровадження в освітній процес юридичних вузів інноваційних підходів до організації освітнього процесу з орієнтацією на посилення практичної складової у навчанні. Тому зміна парадигми вищої юридичної освіти зумовлює до необхідності пошуку новітніх форм організації освітнього процесу і сучасних методів навчання в забезпеченні реалізації пізнавальної функції навчальних дисциплін у юридичних вузах, серед яких важливе місце займають аграрне, земельне, екологічне право.

Реформування національної юридичної освіти й науки є предметом наукових дискусій учених із загальної теорії і філософії права, держави, галузевих наук у наукових працях Ю. Барабаша [4], А. Бойка [5], Н. Кузнецової [6], С. Погрібного [7] та ін. У наукових доктринах аграрного, земельного, екологічного права також обговорюються освітні проблеми щодо забезпечення реалізації пізнавальної функції в навчальному процесі з викладання навчальних дисциплін аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права в юридичних вузах України [8]. Водночас нові суспільні процеси й явища у сфері використання землі, природних ресурсів, продовольчої безпеки, екологічної безпеки зумовлюють до необхідності продовжувати обговорення актуальних проблем з надання якісних знань студентам з аграрного, земельного, екологічного права, які так необхідні для українського суспільства.

Мета дослідження – розкрити методологічні, теоретичні, правові, інституційні та практичні основи в забезпеченні реалізації пізнавальної функції юридичної освіти у сфері правового регулювання земельних, аграрних, природоресурсних, екологічних відносин і на цій основі сформулювати відповідні висновки та рекомендації з питань удосконалення системи, структури і змісту освітнього процесу в юридичних вузах з метою забезпечення високої якості вищої юридичної освіти відповідно до потреб суспільства і держави.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Розгляд проблем реалізації гносеологічної функції аграрного, земельного, екологічного права проведено з використанням аналітичних матеріалів за результатами освітніх вимірювань, національних опитувань стану розвитку юридичної освіти в Україні, зокрема, доопрацьованого проекту Концепції розвитку юридичної освіти, який був внесений для розгляду на засіданні Комітету з питань освіти, науки та інновацій 21 січня 2021 р. [9], Доповіді про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році [1].

Дослідження також базується на науковому аналізі інформації з офіційних сайтів щодо освітньої практики з організації й викладання аграрного, земельного, екологічного права в таких провідних закладах вищої освіти, як Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національний університет «Одеська юридична академія», Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника та інших юридичних вузах. У статті використано й досвід реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права в таких непрофільних вузах як Національний університет біоресурсів і природокористування.

У статті використані матеріали з освітньої й наукової практики реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права кафедри аграр-

ного, продовольчого права та права захисту навколишнього середовища факультету права та адміністрації університету Адама Міцкевича у Познані (УАМ, Республіка Польща) [10].

Методологія реалізації пізнавальної функції вищої юридичної освіти та науки у сфері правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин має базуватися на загальних філософських і теоретичних підходах до наукового пізнання, осмислення та оцінки правових явищ у суспільстві та державі з огляду на юридичну природу сучасного земельного та аграрного права у правовій системі України [11, с. 50–58].

Методологічну основу дослідження реалізації гносеологічної функції в процесі викладання названих навчальних дисциплін складають діалектичний, аксіологічний, інституціональний та інші методи проведення наукових пошуків у сфері права та держави, використанні землі та інших природних ресурсів, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки тощо. Діалектичний метод дозволяє розглянути реалізацію пізнавальної функції аграрного, земельного та екологічного права в системному зв'язку і взаємодії основних елементів освітнього процесу в юридичних закладах вищої освіти з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право». Застосування аксіологічного й інституціонального підходів дозволяє розглянути в поєднанні та єдності такі базові категорії, як «вища юридична освіта», «освітній процес», «загальні і спеціальні компетентності», «освітні програми», «робочі навчальні програми», «якість освіти» тощо в їх поєднанні та спрямованості на досягнення освітніх результатів з пізнання права. Загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції сприяли формулюванню суджень та висновків з питань місця та ролі аграрного, земельного, екологічного права в Стандартах освіти, освітніх програмах вузів щодо реалізації пізнавальної функції цих навчальних дисциплін у освітньому процесі в контексті реформування вищої юридичної освіти. Використання історичного методу дослідження дозволило в загальних рисах розкрити еволюцію викладання аграрного, земельного, екологічного права в юридичних вузах України. Компаративний метод дозволив розглянути позитивні і негативні явища у освітньому процесі юридичних вузів з викладання аграрного, земельного, екологічного права та сформулювати висновки й рекомендації, спрямовані на запровадження нових і прогресивних форм організації освітнього процесу з метою забезпечення реалізації гносеологічної функції аграрного, земельного, екологічного права як складових з підвищення якості юридичної освіти в Україні.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Проблеми вищої юридичної освіти в Україні були і залишаються предметом наукових дискусій щодо підготовки фахівців вищої кваліфікації у сфері права. Особливої актуалізації набули ці питання в процесі розробки й обговорення Концепції реформування вищої юридичної освіти. Вчені-правники, науково-педагогічні

працівники, правники органів державної влади й місцевого самоврядування, політики аналітики та інші зацікавлені особи висловлюють різні бачення суспільних потреб, соціальних стандартів, рівня знань, компетентності, моральних якостей та інших вимог, яким має відповідати сучасний і майбутній випускник юридичних вузів [12].

Лише оглядовий аналіз наукових джерел показує, що в національній правовій доктрині питання реалізації пізнавальної функції в системі юридичної освіти розглядаються вченими з філософії і теорії права, у галузевих доктринах адміністративного, цивільного, кримінального та інших галузей права крізь призму загальних (універсальних) і спеціальних вимог до викладання навчальних дисциплін. Не є виключенням і наукові доктрини аграрного, земельного, природо-ресурсного, екологічного права [13, с. 188–204].

Обізнаність у праві, справедливо стверджує й доводить Н. Оніщенко, – це процес засвоєння людиною різнобічних правових знань з метою їх використання в усіх сферах життєдіяльності задля найбільш повної реалізації прав, свобод і законних інтересів, причому цей процес окреслений такими завданнями, як формування та розвиток правових знань особи у сфері державного управління; виховання поваги до права як соціальної цінності та до принципів правозаконності; вироблення потреб і навичок активного захисту своїх прав, свобод та законних інтересів у встановленому законом порядку [12].

До названих вище завдань з пізнання права варто додати, що за законом вища юридична освіта має забезпечувати високу якість знань і достатній рівень компетентності здобувачів вищої правничої освіти. У цьому зв'язку не можна не погодитися з Н. Кузнецовою, яка наголошує, що в процесі навчання юрист має набути навички логічного, критичного й системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення, навички консультування із правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних і конфіденційної інформації, навички самостійної підготовки проєктів актів правозастосування, а також випускник повинен мати здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності [6, с. 66–67].

У вітчизняних наукових доктринах аграрного, земельного, екологічного права проблеми вищої юридичної освіти активно обговорюються такими вченими, як В. Андрейцев, А. Гетьман, Г. Балюк, О. Бондар, М. Ващишин, А. Духневич, В. Єрмоленко, В. Костицький, І. Костяшкін, Н. Кобецька, Т. Коваленко, Т. Курман, П. Кулинич, В. Носік, В. Федорович, А. Статівка, Т. Харитонова, М. Шульга, В. Шеховцов, Ю. Шемшученко та іншими науково-педагогічними працівниками юридичних вузів, судьями Верховного Суду та іншими представниками юридичної професії органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських професійних об'єднань з огляду на соціальні виклики, які постали перед вищою

юридичною освітою з реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права як навчальних дисциплін і наукових досліджень [14; 15; 16].

При цьому всі учасники наукових дискусій одностайні в тому, що одержані впродовж 30-ти років розбудови української державності результати наукових досліджень цих галузей правової доктрини можна розглядати як гносеологічні джерела в підходах до наукового розуміння й пізнання процесів і явищ у земельному, аграрному, екологічному праві, а відтак вони є витребуваними в законотворчості, судовій і юридичній практиці, поступово набирають властивостей джерел права та використовуються в освітній діяльності тих юридичних вузів, у яких викладаються аграрне, земельне, екологічне право як окремі навчальні дисципліни у навчальній формі нормативних курсів чи спецкурсів.

Правове забезпечення реалізації пізнавальної функції у галузі права, включно з такими сферами, як аграрне, земельне, екологічне право, має здійснюватися відповідно до Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку з питань юридичної освіти.

У чинному законодавстві України немає визначення поняття «юридична освіта», «правнича освіта», не визначається її функціональне призначення. Підготовлені законопроекти з питань вищої юридичної освіти не були прийняті [17; 18]. Водночас в Україні було розроблено Концепцію розвитку юридичної освіти, яку в 2021 році народні депутати України розглянули й схвалили на засіданні профільного комітету Верховної Ради України, і яка залишається не втіленою в освітню практику з підготовки фахівців вищої кваліфікації з правознавства [19].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищу юридичну освіту необхідно розглядати як один із складових компонентів системи вищої освіти. Тому вищу юридичну освіту можна сформулювати як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) за спеціальністю 081 «Право» з присвоєнням відповідного кваліфікаційного рівня вищої освіти (початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти – молодший бакалавр; перший (бакалаврський) рівень – бакалавр; другий (магістерський) рівень – магістр; третій (освітньо-науковий) – доктор філософії), які за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної освіти.

У системно-структурному виразі реалізація гносеологічного підходу до пізнання права у вищій юридичній освіті, а також у проведенні наукових досліджень сфері земельного, аграрного, екологічного права, можна розглядати як декілька взаємопов'язаних модулів, а саме: навчально-освітній, освітньо-науковий, доктринальний, нормотворчий, прикладний (юридична практика), у рамках яких

відбувається послідовний поетапний процес набуття фахових знань про право, наукове пізнання права, формування професійної правосвідомості, проведення наукових пошуків, формулювання наукових результатів (ідей, концепцій, рекомендацій, проєктів законів тощо), їх нормативне закріплення й втілення у життя в процесі реалізації права. При цьому органічна єдність цих модулів є беззаперечною, оскільки низький рівень професійних знань за спеціальністю 081 «Право» знижує освітньо-науковий рівень пізнання права, який у свою чергу негативно впливає на результати доктринальних досліджень, якість законодавства, ефективність у реалізації права [20, с. 164–165].

З огляду на цю закономірність, у представників доктрини земельного, аграрного, екологічного права викликають серйозні занепокоєння сучасні негативні тенденції з реформування вищої юридичної освіти, підготовки й атестації наукових кадрів. Одна з таких тенденцій проявляється у правовій доктрині та пов'язується з намаганнями деяких представників науки конституційного й адміністративного права у своїх працях нівелювати аграрне, земельне, екологічне право як самостійні галузі правової системи й об'єднати з конституційним, адміністративним як окремі правові інститути, з чим категорично не погоджуються вчені у галузі аграрного, земельного, екологічного права, вважаючи такі наукові ідеї деструктивними і шкідливими для юридичної освіти та науки, а також для юридичної практики [21, с. 29–33]. Друга негативна тенденція проявляється безпосередньо в освітній сфері при розробці, схваленні та впровадженні у навчально-освітній процес, освітню та наукову підготовку в юридичних вузах бакалаврів і магістрів за спеціальністю «Право» та «Доктор філософії» Стандартів, у яких не передбачається вивчення аграрного, земельного, екологічного права, і викладання цих дисциплін покладається на розсуд вузів [20, с. 164–165].

Забезпечення реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права у вищій юридичній освіті та правовій науці залежить від багатьох чинників об'єктивного й суб'єктивного характеру, серед яких особливе значення мають наступні: а) організація освітнього процесу (заклади вищої освіти всіх форм власності); б) стандартів вищої освіти; в) освітні й наукові програми; г) рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти; д) форми навчання; е) ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та вищої освіти; є) якість вищої юридичної освіти; ж) мотиваційні чинники учасників освітнього процесу до викладання й вивчення навчальних дисциплін у сфері аграрного, земельного, екологічного права; з) державна підтримка підготовки фахівців у галузях аграрного, земельного, екологічного права; і) освітні результати, та інші чинники. Названі чинники безпосередньо впливають на межі, зміст, рівень і якість знань, освітні та наукові результати реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права як навчальних дисциплін та наукових доктрин у сфері права. У цьому зв'язку варто розкрити деякі з названих чинників, які безпосередньо впливають на забез-

печення ефективності пізнання сутності аграрного, земельного, екологічного права в освіті та юридичній науці.

Насамперед, за Законом України «Про вищу освіту» інституційне забезпечення реалізації гносеологічної функції для здобувачів освіти мають здійснювати заклади вищої освіти відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності за спеціальністю 081 «Право». За роки незалежності в Україні було створено й функціонує близько трьохсот вузів, які надають освітні послуги з підготовки фахівців вищої кваліфікації за цією спеціальністю.

Водночас вибірково-порівняльний аналіз діяльності лише профільних та деяких інших непрофільних вищих юридичних навчальних закладів з підготовки правників вищої кваліфікації дозволяє визначити основні позитивні й негативні тенденції, які мають місце в освітньому процесі юридичних вузів з реалізації пізнавальної функції у сфері аграрного, земельного та екологічного права.

Зокрема, у таких провідних закладах вищої освіти, як Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого створено по дві кафедри з однаковими назвами «Земельного та аграрного права» та «Екологічного права», у Національному університеті «Одеська юридична академія» функціонує кафедра аграрного, земельного та екологічного права, у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова діє кафедра трудового, земельного та господарського права, у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника функціонує кафедра трудового, екологічного та аграрного права.

Сам факт створення й функціонування у названих вузах профільних кафедр дозволяє стверджувати, що в цих навчальних закладах реалізація пізнавальної функції юридичної освіти у сфері правового регулювання земельних, аграрних, екологічних відносин здійснюється на належному організаційному, освітньому та науковому рівнях. Так, наприклад, порівняльний аналіз опису освітніх програм названих закладів вищої освіти показує, що аграрне, земельне, екологічне право викладаються або ж як обов'язкові або ж вибіркові нормативні навчальні дисципліни, а також розробляються та впроваджуються у навчальний процес різні спецкурси для студентів ОР «Бакалавр», ОР «Магістр», ОНР «Доктор філософії». Відповідно до затверджених Стандартів з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право» за освітніми рівнями «Бакалавр», «Магістр», «Доктор філософії» на кафедрах розроблені, схвалені та впроваджені в освітній процес Робочі навчальні програми з дисциплін кафедри, з якими можна ознайомитися на офіційних сайтах тих чи інших кафедр.

Для прикладу можна навести досвід діяльності кафедри земельного та аграрного права та кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які впродовж 12-ти років своїми освітніми та науковими результатами наочно показують високий рівень та належну ефективність ре-

алізації гносеологічної функції в рамках освітнього процесу на юридичному факультеті, а нині в Навчально-науковому інституті права [14, с. 87–92]. Зокрема, у першому півріччі за 2022–2023 навчальний рік викладачі кафедри земельного та аграрного права забезпечували читання лекцій і семінарських занять, виконання студентами самостійної роботи за нормативним курсом «Земельне право України», а також спецкурсів відповідно до навчального плану: «Юридична відповідальність за земельним законодавством»; «Земельно-правові договори»; «Договори в аграрному праві України»; «Актуальні проблеми правового регулювання аграрних відносин»; «Земельні орендні правовідносини»; «Публічне адміністрування у сфері земельних відносин»; «Земельний процес». Також у першому півріччі цього навчального року три спецкурси були прочитані викладачами кафедри англійською мовою, а саме: «Current Issues of Land Relations Legal Regulation»; «Legal Measures and Procedures for Fighting Corruption»; «Медіація при вирішенні спорів/ Mediation and conflict Resolution». У співпраці з кафедрою екологічного права науково-педагогічні працівники кафедри забезпечували викладання спецкурсу «Проблеми земельного та екологічного права».

У другому півріччі 2022–2023 навчального року викладачі цієї ж кафедри забезпечували читання лекцій і семінарських занять, виконання студентами самостійної роботи за нормативним курсом «Аграрне право України», а також спецкурсів: «Захист земельних прав»; «Публічне адміністрування агробізнесу в Україні»; «Публічне адміністрування у сфері земельних відносин»; «Здійснення прав на землю в умовах державно-приватного партнерства»; «Захист земельних прав у Європейському суді з прав людини»; «Земельні спори»; «Право власності та інші речові права на земельну ділянку/Property Right and Other Corporal Rights to Land Parcels»; «Права на землю у сфері інвестиційної діяльності»; «Містобудівне право України»; «Comparative Land Law/Земельне порівняльне право». У другому півріччі 2022–2023 навчального року 1 (один) спецкурс було прочитано англійською мовою, а саме: «Тлумачення та застосування права/Interpretation and Application of Law». Також викладачі кафедри забезпечили наукове керівництво 6-ма магістерськими роботами, провели їх рецензування та захист здобувачами освіти денної форми навчання в Екзаменаційній комісії. Всі здобувачі освіти успішно склали кваліфікаційні іспити і захистили магістерські роботи. Трох студентів було рекомендовано кафедрою на одержання дипломів з відзнакою.

В інших закладах вищої освіти, де здійснюється підготовка правників вищої кваліфікації за відповідними освітніми рівнями, немає профільних кафедр аграрного, земельного чи екологічного права. Тому реалізацію пізнавальної функції для здобувачів освіти у сфері аграрного, земельного, екологічного права в таких вузах забезпечують науково-педагогічні працівники, які мають наукову спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право; природоресурсне право; екологічне право, або ж учені із суміжних наукових спеціальностей, а також інші викладачі у сфері права. З метою забезпечення практичної орієнтованості освітньо-

го процесу до викладання аграрного, земельного, екологічного права залучаються практикуючі юристи в складі інших кафедр – теорії та історії права, цивільного, економічного, трудового, адміністративного, конституційного та інших галузей права.

Водночас в Україні є й вищі юридичні навчальні заклади з ліцензійними умовами на підготовку правників за відповідними освітніми рівнями, в опису освітніх програма яких взагалі відсутні такі нормативні дисципліни, як земельне, аграрне, екологічне право. Відтак у цих вузах науково-педагогічні працівники не забезпечують реалізацію пізнавальної функції вищої юридичної освіти для бакалаврів, магістрів у сфері правового регулювання земельних, аграрних, природоресурсних, екологічних відносин. Це означає, що випускники таких вузів не знають предметів аграрного, земельного, екологічного права та не мають належних компетентностей, тобто здатності особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, а відтак не можуть у своїй професійній діяльності ефективно реалізувати фахові знання у сфері аграрного, земельного, екологічного права, які так необхідні для українського народу і держави з огляду на всі виклики економічного, соціального, екологічного, демографічного та іншого характеру, які набули особливої гостроти після повномасштабного російського військового вторгнення на територію України та заподіяну колосальну шкоду людині, природі, економіці, суспільству та державі.

Однією з позитивних тенденцій у реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права можна розглядати процеси створення профільних кафедр земельного, аграрного, екологічного права у непрофільних юридичних вузах, як наприклад, Національний університет біоресурсів і природокористування, в якому організовано кафедру аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука, викладачі якої забезпечують не лише підготовку фахівців з права, а надають здобувачам освіти комплекс освітніх послуг з підготовки фахівців за такими навчальними дисциплінами, як аграрне, земельне, екологічне, природоресурсне право за всіма освітніми і науково-освітніми рівнями, а також забезпечують пізнання цих галузей права на інших факультетах цього закладу вищої освіти.

У загальному виразі пізнавальна функція юридичної освіти має бути спрямована на формування у здобувачів освіти фундаментальних знань про сутність аграрного, земельного, екологічного права відповідно до обраного освітнього рівня, а також набуття компетентностей у застосуванні набутих знань у практичній діяльності та формування професійної правосвідомості випускників юридичних вузів.

У системі вищої юридичної освіти реалізація пізнавальної функції у галузі аграрних, земельних, екологічних відносин має здійснюватися крізь призму ви-

конання завдань із забезпечення якості вищої юридичної освіти та створення умов для мотиваційної діяльності учасників освітнього процесу, спрямованих на формування знань і компетентностей у сфері земельного, аграрного, екологічного права за освітньо-кваліфікаційними й освітньо-науковими рівнями.

При підготовці проекту Концепції розвитку юридичної освіти було встановлено, що не дивлячись на наявність в Україні близько трьохсот вищих юридичних навчальних закладів, юридичний професійний ринок переважно не задоволений рівнем знань та вмінь випускників правничих шкіл, а значна частина випускників правничих шкіл не відповідають вимогам ринку праці та не в змозі подолати мінімальні порогові бали під час вступних випробувань із використанням технологій зовнішнього незалежного оцінювання при вступі до правничої магістратури, що підтверджується результатами проведення вступу на магістратуру з права у 2016–2019 роках [9].

За Законом України «Про вищу освіту» якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

У системному виразі сучасна юридична освіта в Україні побудована на основі утверджених у професійній свідомості вчених і практиків стереотипів щодо галузевого підходу до освітнього процесу і наукових досліджень у сфері права і держави та застосування різних спеціалізацій у рамках кожної галузі права, включаючи й аграрне, земельне, екологічне право. Виходячи з цього юридичні вузи розробляють свої освітні програми та плани з підготовки правників – бакалаврів і магістрів, за якими організовується навчальний процес. Чи можна сказати, що в сучасних умовах така система вищої юридичної освіти дозволяє ефективно забезпечувати реалізацію пізнавальної функції у сфері аграрного, земельного, екологічного права? Однозначної відповіді на це запитання не вбачається з огляду на існуючі проблеми з організації освітнього процесу в юридичних вузах та викладання таких навчальних дисциплін, як аграрне, земельне, екологічне право. Одним із ключових недоліків у організаційно-правовому механізмі забезпечення якості вищої юридичної освіти та у зниженні мотиваційної діяльності науково-педагогічних працівників є міждисциплінарний розрив у формуванні здобувачами освіти системи знань і компетентностей за спеціальністю 081 «Право».

Тому вбачається, що в сучасних умовах інноваційне оновлення аграрного, земельного, екологічного права передбачає зміну парадигми вищої юридичної освіти на методологічних засадах забезпечення високої якості правничої освіти на основі міждисциплінарного підходу, який передбачає впровадження міжгалузевої спеціалізації освітніх програм і навчальних планів з одночасною концентра-

цією освітнього процесу на основі міжкафедральної кооперації та міждисциплінарної інтеграції в досягненні освітніх результатів за спеціальністю 081 «Право». Така організаційно-правова модель юридичної освіти вимагатиме перегляду існуючих підходів до розробки освітніх програм, планування навчального процесу, проведення вступних випробувань та підсумкової атестації за різними освітніми рівнями. І це є системна проблема, оскільки охоплює всіх учасників освітнього процесу, передбачає розробку нових стандартів вищої юридичної освіти, додаткове фінансування, кадрове забезпечення, розробку нових освітніх програм і навчальних планів, перегляд існуючої системи проходження освітньої і виробничої практики тощо.

Перші кроки у поступовому переході до реалізації принципу міждисциплінарного підходу в підготовці правників зроблено в Україні. Для прикладу може бути запровадження Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) як форми вступного випробування в Україні для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста) з виконання тесту з права та загальних навчальних правничих компетентностей, яке проходить із використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО).

Водночас науковий аналіз нормативно-правової бази та практики адміністрування органами державної влади порядку впровадження атестації випускників юридичних вузів шляхом проведення Єдиного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) показує, що станом на 2023 рік в Україні було закріплено галузевий підхід до атестування здобувачів вищої юридичної освіти з вибором визначеної кількості галузей правової системи, що не сприймається однозначно науково-педагогічними працівниками, вченими, юристами-практиками, які спеціалізуються за тими галузями права, які не були передбачені для складання програми ЄДКІ, зокрема, аграрного, земельного, екологічного права.

Для прикладу в 2021 році більш ніж 150 представників закладів вищої юридичної освіти та наукових установ звернулися до Міністра освіти і науки України щодо необхідності включення до програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» розділу «Екологічне, земельне та аграрне право України».

Учасники звернення доводили, що програма ЄДКІ містить перелік розділів/тем, що стосуються професійної діяльності магістра права, й охоплює 12 розділів, які відповідають окремим навчальним дисциплінам освітньої підготовки правників. У цьому переліку відсутній вкрай важливий розділ щодо екологічного, земельного, аграрного та природоресурсного права як навчальних дисциплін. На переконання вчених, виключення названих навчальних дисциплін з Програми ЄДКІ за спеціальністю 081 «Право» для проведення підсумкової атестації здобувачів вищої освіти за ОР «Магістр» унеможливило досягнення визначеної мети ЄДКІ, забезпечення підготовки кваліфікованих юристів, здатних на високому

професійному рівні комплексно й ефективно вирішувати державно-правові питання та проблеми, які не можуть бути вирішені в рамках предмету традиційних галузей права (конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального тощо), а з необхідністю потребують використання спеціальних (фахових, предметних) компетентностей саме з екологічного, земельного та аграрного права, що, зокрема, підтверджується практикою Верховного Суду, професійних правничих та інших галузевих асоціацій, адвокатів, господарюючих суб'єктів щодо звернення до фахівців у галузі екологічного, земельного, аграрного права для підготовки науково-експертних висновків у справах з вирішення екологічних, природоресурсних, земельних, аграрних спорів.

Проте на це звернення науково-педагогічних працівників юридичних вузів і наукових установ від МОН України було надано відповідь, у якій зазначено, що в Міністерстві вважають недоцільним включення розділу «Екологічне, земельне та аграрне право України» до програми ЄДКІ за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». При цьому в листі не наведено жодного контраргументу, який би спростовував наведені в листі-зверненні аргументи. Тому вбачається, що ці питання потребують подальшого предметного наукового обговорення серед зацікавлених учасників освітнього процесу, представників судової влади, народних депутатів, професійних асоціацій, оскільки в Україні випускники закладів вищої освіти за ОР Бакалавр, Магістр, ОНР «Доктор філософії» не можуть вважатися компетентними фахівцями, якщо вони не матимуть ґрунтовних знань з названих галузей національної правової системи [22, с. 17–20]. За таких обставин не можна говорити про високу якість вищої юридичної освіти, якщо здобувачі на одержують необхідних знань у таких важливих для України сферах природи, економіки, суспільства.

Саме на досягнення якісних результатів навчання має бути спрямована вся система організації вищої юридичної освіти в державі, включаючи й вмотивовану поведінку всіх учасників освітнього процесу, яка детермінована об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Аналіз сучасного стану викладання названих навчальних дисциплін у юридичних вузах України показує, що з причин суб'єктивного характеру відбувається поступове зменшення кількості годин на викладання цих навчальних дисциплін, вивільнення висококваліфікованих працівників з навчального процесу, внаслідок чого в науково-педагогічних працівників, які продовжують свою науково-освітню діяльність, знижується рівень мотиваційної активності до підвищення якості освіти за цими дисциплінами.

Відтак зовнішні чинники можуть як спонукати науково-педагогічних працівників до підвищення якості викладання, так і відбивати у них бажання на будь які активні дії щодо інноваційного оновлення змісту, структури, методики навчальних дисциплін. Так, наприклад, з причин системного характеру та через існуючу інституційно-правову невизначеність із запровадженням в юридичних вузах підсумкової атестації випускників у формі єдиного кваліфікаційного іспиту постають

практичні проблеми щодо внесення до предмету такого іспиту питань чи завдань, які б охоплювали одержані студентами знання й компетентності із земельного та аграрного права. Якщо цього не відбудеться, то в перспективі можуть бути проблеми з викладанням обов'язкових навчальних дисциплін із земельного та аграрного права, не кажучи вже про вибіркові навчальні дисципліни за цими предметами, а також проблеми з набором до аспірантури та підготовки висококваліфікованих працівників юридичних вузів. Адже офіційні стандарти з підготовки правників за освітніми рівнями «Бакалавр» і «Магістр» за спеціальністю 081 «Право» обмежують можливості кафедри своєчасно запроваджувати нові нормативні й спеціальні курси як реакцію на суспільні виклики у сфері земельних та аграрних відносин, викладати «Земельне право» та «Аграрне право» як обов'язкові навчальні дисципліни, забезпечувати правонаступність у підготовці кадрового резерву науково-педагогічних працівників для роботи на кафедрі, що може негативно проявитись у перспективі на підготовці правників із земельного та аграрного права, які зараз і в майбутньому так необхідні на ринку юридичних послуг в Україні як аграрно-індустріальній державі серед країн ЄС та інших держав світу [14, с. 87–92]. Теж саме можна сказати і про екологічне право, природоресурсне право. За таких обставин істотно знижується рівень позитивної мотиваційної діяльності науково-педагогічних працівників до вдосконалення викладання названих навчальних дисциплін, що негативно впливатиме на якість знань здобувачів вищої юридичної освіти за освітніми рівнями Бакалавр, Магістр, науково-освітнім рівнем Доктор філософії у галузі права.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження методологічних, теоретичних, правових, інституційних та інших засад реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права дозволяє зробити загальний висновок про те, що в національній правовій системі аграрне, земельне, природоресурсне, екологічне право необхідно розглядати як окремі галузі права, навчальні дисципліни та наукові спеціальності, які в сукупності своїй взаємопов'язані й органічно поєднані як складові компоненти розбудови української державності відповідно до ЦСР на період до 2030 року.

З огляду на сучасні виклики економічного, соціального, інституційного та іншого характеру в Україні існує об'єктивна необхідність підготовки кваліфікованих юристів, що володіють фаховими спеціалізованими знаннями й є компетентними з питань екологічного, земельного, аграрного та інших природоресурсних галузей права, встановлення наявності набутих учасниками освітнього процесу знань, вмінь і компетентностей у процесі проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту. У цьому зв'язку вбачається за необхідне вдосконалити Стандарти за спеціальністю 081 «Право», а також додати до Програми ЄДКІ за спеціальністю 081 «Право» ще один розділ «Екологічне, земельне та аграрне право України»

з огляду на виклики глобального, національного, регіонального, місцевого значення у сфері використання й охорони землі, продовольчої безпеки, екології, на існуючі проблеми державно-правового, економічного, соціального характеру з питань здійснення прав на землю та інші природні ресурси, охорони довкілля, доступу до правосуддя й захисту таких прав у судах, включаючи й ЄСПЛ, на взяті відповідно до Указу Президента України зобов'язання з реалізації ЦСР до 2030 року, ухвалені Верховною Радою України Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, на необхідність удосконалення системи й структури чинного земельного, аграрного, екологічного законодавства відповідно до Конституції України, імплементації в національне законодавство Додатку ХХХ до глави 6 «Навколишнє природне середовище» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» та інших положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом з питань забезпечення права на життя і здоров'я, доступу до землі та інших природних ресурсів, регулювання земельних відносин, розвитку сільського господарства, соціальної сфери, продовольчої безпеки тощо.

Реалізація наведеної вище рекомендації позитивно вплине на реалізацію пізнавальної функції в юридичній освіті та правовій науці, оскільки це зумовить до необхідності внесення до освітніх програм усіх юридичних вузів України нормативних курсів і спецкурсів з викладання таких навчальних дисциплін, як аграрне право, земельне право, екологічне право, що у свою чергу матиме позитивний ефект для розвитку наукових доктрин зі спеціальності 12.00.06, а також на здійснення практичної діяльності фахівцями за спеціальністю 081 «Право».

Розглянуті в цій статті методологічні, теоретичні, правові та інституційні засади реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права лише частково розкривають сутність суспільних процесів і явищ у системі вищої юридичної освіти із забезпечення якісної підготовки висококваліфікованих правників. Відтак подальшого наукового пошуку потребують питання щодо ефективності названих на початку цієї статті інших чинників забезпечення гносеологічної функції аграрного, земельного, екологічного права як навчальних дисциплін у навчально-освітній діяльності юридичних вузів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. : А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.
- [2] Турчиновська А-Ю. Які спеціальності обирають абітурієнти та чого насправді хоче ринок. URL: https://twoemisto.tv/blogs/yaki_spetsialnosti_obyayut_abiturienty_ta_chogo_naspravdi_hoche_rynok_152970.html (дата звернення: 20.08.2023).

- [3] Nosik V., Khomenko M., Krasnytska L. Paradigm of reforming higher legal education in Ukraine in the context of training practising students. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 2. С. 140–149.
- [4] Барабаш Ю. Реформа правничої освіти: окремі складові успішної реалізації. *Право України*. 2017. № 10. С. 9–19.
- [5] Бойко А. М. Окремі питання реформування вітчизняної правничої освіти. *Реформування юридичної освіти: виклики часу* : зб. статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. : О. В. Кохановська, О. О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 85–96.
- [6] Кузнецова Н. Забезпечення якісної практичної підготовки студентів-юристів як невід’ємна складова реформування юридичної освіти. *Право України*. 2017. № 10. С. 66–72.
- [7] Погрібний С. Юридична освіта в Україні: проблеми і перспективи. *Реформування юридичної освіти: виклики часу* : зб. статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. : О. В. Кохановська, О. О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 141–152.
- [8] Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев та ін. ; ред.: Ю. С. Шемшученко. 630 с.
- [9] Доопрацьований проект Концепції розвитку юридичної освіти, який був внесений для розгляду на засіданні Комітету з питань освіти, науки та інновацій. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75595.html (дата звернення: 25.07.2023).
- [10] Кафедра аграрного і продовольчого права та охорони навколишнього середовища. URL: <https://prawo.amu.edu.pl/zaklad-prawa-rolnego-zywnosciowego-i-ochrony-srodowiska> (дата звернення: 20.08.2023).
- [11] Носік В. В. Юридична природа сучасного земельного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 7–8(81-82). С. 50–58.
- [12] Юридична освіта та юридична професія : матеріали Круглого столу. *Голос України*. 2020. 19 черв. URL: <http://www.golos.com.ua/article/332183> (дата звернення: 15.03.2023).
- [13] Удосконалення викладання галузевих юридичних дисциплін : наук.-практ. посібн. / Н. С. Кузнецова, М. М. Хоменко, А. Б. Гриняк та ін. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 188–204.
- [14] Носік В. В. Земельне й аграрне право в умовах здійснення правової реформи в Україні: науково-освітні та практичні проблеми. *Аграрне, земельне, екологічне, трудове право, право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні* : тези доповідей учасників дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 берез. 2021 р.) / за заг.ред. : М. І. Іншина, В. В. Носіка, Т. Г. Ковальчук, М. Б. Мельник. Київ : Освіта України, 2021. С. 87–92.
- [15] Гетьман А. П. Доктрина екологічного права та законодавства України : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2019. 336 с.
- [16] Правова наука та освіта в умовах воєнного стану : зб. матеріалів наук.-практ. конф., присвяченої Дню науки (м. Київ, 20 трав. 2022 р.). Одеса : Вид. дім Гельветика ; Київський регіональний центр НАПрН України, 2022.

- [17] Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії : проект Закону України від 28.09.2017 реєстр. № 7147. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613 (дата звернення: 25.07.2023).
- [18] Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію : проект Закону України від 17.10.2017 реєстр. № 7147–1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728 (дата звернення: 25.07.2023).
- [19] Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: <http://kno.rada.gov.ua/fsview/75465.html> (дата звернення: 25.07.2023).
- [20] Носік В. В. Методологія проведення досліджень у наукових доктринах земельного, аграрного, екологічного права (гносеологічний підхід). *Методологія проведення сучасних юридичних досліджень* : монографія. / Н. С. Кузнецова, М. М. Хоменко, А. Б. Гриняк та ін. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 164–165.
- [21] Бондар О. Г. Земельне право та будівельне право: актуальні проблеми співвідношення у логіко-структурній схемі підготовки фахівців для будівельної галузі. *Актуальні проблеми аграрного, земельного, екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз* : матеріали Круглого столу, присвяч. 100-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. Вовка Ю. О. (м. Харків, 12 трав. 2023 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2023. С. 29–33.
- [22] Носік В. В. Проблеми реалізації міжгалузевого підходу до проведення вступних випробувань та підсумкової атестації в юридичних закладах вищої освіти України. *Правова наука та освіта в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів наук.-практ. конф., присвяченої Дню науки (м. Київ, 20 трав. 2022 р.). Одеса : Вид. дім Гельветика ; Київський регіональний центр НАПрН України, 2022. С. 17–20.

REFERENCES

- [1] Butenka, A., Eremenko, O., & Stukalo, N. (Ed.). (2023). Report on the quality of higher education in Ukraine, its compliance with the tasks of sustainable innovative development of society in 2022. Kyiv: National Agency for Quality Assurance of Higher Education.
- [2] Turchynovska, A-Yu. What specialties do applicants choose and what does the market really want. Retrieved from https://tvoemisto.tv/blogs/yaki_spetsialnosti_obrayut_abituriienty_ta_chogo_naspravdi_hoche_rynok_152970.html
- [3] Nosik, V., Khomenko, M., & Krasnytska, L. (2021). Paradigm of reforming higher legal education in Ukraine in the context of training practicing students. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 140–149.
- [4] Barabash, Yu. (2017). Reform of legal education: individual components of successful implementation. *Law of Ukraine*, 10, 9–19.
- [5] Boyko, A. M. (2019). Separate issues of reforming national legal education. *Reforming legal education: challenges of the time: coll. articles for the jubilee of Dr. Jurid. Sciences, Prof. Natalia Semenivna Kuznetsova*. Kokhanovska, O. V., & Kot, O. O. (Ed.). Kyiv: Legal Practice PrJSC, 85–96.
- [6] Kuznetsova, N. (2017). Ensuring high-quality practical training of law students as an integral component of legal education reform. *Law of Ukraine*, 10, 66–72.
- [7] Pogribnyi, S. (2019). Legal education in Ukraine: problems and prospects. *Reforming legal education: challenges of the time: coll. articles for the jubilee of Dr. Jurid. Sciences, Prof. Natalia Semenivna Kuznetsova*. Kokhanovska, O. V., & Kot, O. O. (Ed.). Kyiv: Legal Practice PrJSC, 141–152.

- [8] Shemshuchenko, Yu.S., Getman, A. P., Andreytsev, V. I. & oth. (2013). *Legal doctrine of Ukraine: in 5 vols. Kharkiv: Pravo*. Vol. 4: Doctrinal problems of ecological, agrarian and economic law. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.).
- [9] *The final draft of the Concept of the Development of Legal Education, which was submitted for consideration at the meeting of the Committee on Education, Science and Innovation*. Retrieved from http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75595.html.
- [10] *Department of Agrarian and Food Law and Environmental Protection*. Retrieved from <https://prawo.amu.edu.pl/zaklad-prawa-rolnego-zywnosciowego-i-ochrony-srodowiska>.
- [11] Nosik, V. V. (2008). Legal nature of modern land law of Ukraine. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 7–8(81-82), 50–58.
- [12] Legal education and legal profession: materials of the Round Table. *Voice of Ukraine*. (2020, June). Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/332183>.
- [13] Kuznetsova, N. S., Khomenko, M. M., Hryniak, A. B., & oth. (2021) Improvement of teaching of branch legal disciplines: science-practice. Odesa: Ed. House «Helvetica», 188–204.
- [14] Nosik, V. V. (2021). Land and agrarian law in the context of legal reform in Ukraine: scientific, educational and practical problems. *Agrarian, land, environmental, labor law, social security law: achievements and prospects for development in Ukraine: theses of the reports of the participants of the distance science-practice. conf. to the 10th anniversary of the establishment of the departments of the same name (Kyiv, March 12, 2021)* / (Inshin, M. I., Nosik, V. V., Kovalchuk, T. G., & Melnyk, M. B. (Ed.). Kyiv: Education of Ukraine, 87–92.
- [15] Hetman, A. P. (2019). *Doctrine of environmental law and legislation of Ukraine*. Kharkiv: «Oberig» LLC.
- [16] *Legal science and education under martial law: coll. scientific and practical materials. conference dedicated to Science Day (Kyiv, 2022, May)*. Odesa: Ed. the house of Helvetica; Kyiv Regional Center of National Academy of Sciences of Ukraine.
- [17] On legal (legal) education and general access to the legal profession: draft Law of Ukraine (2017, September, No. 7147). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613.
- [18] On legal education and the legal (lawyer) profession: the draft Law of Ukraine (2017, Oktober, No. 7147–1). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728.
- [19] *Draft Concept of the Development of Legal Education*. Retrieved from <http://kno.rada.gov.ua/fsview/75465.html>.
- [20] Nosik, V. V. (2022). Methodology of conducting research in scientific doctrines of land, agrarian, environmental law (epistemological approach). *Methodology of conducting modern legal research*. Kuznetsova, N. S., Khomenko, M. M., Hryniak, A. B., & oth. Odesa: Ed. House «Helvetica», 164–165.
- [21] Bondar, O. G. (2023). Land law and construction law: actual problems of correlation in the logical-structural scheme of training specialists for the construction industry. *Actual problems of agrarian, land, environmental law in the conditions of modern challenges and threats: materials of the Round Table, dedicated. On the 100th anniversary of the birth of Dr. Jurid. Sciences, Prof. Yu. O. Vovka (Kharkiv, 2023, May)*. Hetman, A. P. (Ed.). Kharkiv: Pravo, 29–33.

- [22] Nosik, V. V. (2022). Problems of implementing an interdisciplinary approach to conducting entrance exams and final certification in legal institutions of higher education of Ukraine. *Legal science and education under martial law: coll. scientific and practical materials. conference dedicated to Science Day* (Kyiv, 2022, May). Odesa: Ed. the house of Helvetica; Kyiv Regional Center of National Academy of Sciences of Ukraine, 17–20.

Володимир Васильович Носік

Доктор юридичних наук, професор

Член-кореспондент Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Професор кафедри земельного та аграрного права

Навчально-наукового інституту права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

01124, вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Volodymyr V. Nosik

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Professor Department of Land and Agrarian Law

of the Educational and Scientific Institute of Law

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

01124, 60, Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Носік В. В. Проблеми реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного, екологічного права у системі вищої юридичної освіти України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №3. С. 371–390.

Suggested Citation: Nosik, V. V. (2023). Problems of Implementing the Cognitive Function of Agrarian, Land and Environmental Law in the Higher Legal Education System of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 371–390.

Стаття надійшла / Submitted: 25/08/2023

Доопрацьовано / Revised: 20/09/2023

Схвалено до друку / Accepted: 27/09/2023